

INTERJÚ

Beszélgetés Tóth Károllyal

„...továbbra is elsősorban szakszerkesztő vagyok”

*Beszélgetés Tóth Károllyal, a somorjai Fórum Kisebbségkutató
Intézet vezetőjével**

R: – Mivel két hosszú életrajzi interjú készült veled,¹ ebben a beszélgetésben elsősorban a Fórum Kisebbségkutató Intézet² előzményeiről és működéséről szeretnénk faggatni. A Te egyetemi szocializációs közeged a József Attila Klubból megszervezendő kör volt, amely a Duray Miklós vezette Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottságát, majd az iskolai jogvédő akciót is létrehozta. Az akkori csehszlovákiai magyar kisebbségvédelmi anyagok miközben sérelmeket, problémákat vetnek fel, nem pusztán pamfletek, vagy tiltakozások, hanem önismereti, öntudatosító, nemzetesítő anyagok is (pl. a Jelentés Szlovákiából). Mennyire volt ez akkor tudatos törekvés a részetekről?

TK: – Ez teljesen tudatos volt. Ha megnézzük a Jogvédő Bizottság dokumentumait, azok között elég komoly elemzések vannak. De a gépelési, szervezési, terjesztési problémák miatt mindezt röviden kellett megírni. Például a Csemadokról kiadott dokumentumok, amelyek 1987-ban, illetve 1988-ban jelentek meg, a Csemadok akkori helyzetét próbálták felvázolni 3 oldalon. Komoly egyeztetések kérdése volt, hogy mi kerüljön bele és hogyan, milyen korszakokat kell kiemelni, mit hangsúlyozni a jövőre

* Az interjú 2003. májusában készült Somorján. A REGIO-t Bárdi Nándor és Papp Z. Attila képviselte.

- 1 „A tej és a sör ára már sose lesz két korona Szlovákiában”. In: Tóth Károly: *Leányvári ébredés*. Cikk, esszé, tanulmányok. NAP Kiadó, Dunaszerdahely 1996. 159-194. o.; Elbeszélte történelem. A rendszerváltás éve: Tóth Károly. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* I. évf., 1999/2. 109-146.
- 2 A Fórum Kisebbségkutató Intézet 1996-ban alakult. Eredeti neve: Fórum Társadalomtudományi Intézet. Alapítói a Fórum Alapítvány és a Katedra Alapítvány. A kezdetektől olyan folyamatos kutatómunkát biztosító intézet volt, amely a kisebbségi társadalomkutatás háttérül szolgálhatott Szlovákiában.

vonatkozóan, és hogy merre kellene fejlődnie az intézménynek. Tehát amellett, hogy politikai pamfletnek készült, egyfajta elemzésnek is tekinthető.

R: – *A helyzetelemzés és a közéleti cselekvés szétválásának köszönhető az, hogy egyetemi társaságokból néhányan a Független Magyar Kezdeményezés, majd a Magyar Polgári Párt politikusai lettek,³ míg mások⁴ a tudományos kutatásban vagy más pártokban⁵ keresték a helyüket? Úgy tudjuk ez már a nyolcvanas években elkezdődött. Talán annak hatására, hogy néhányan a magyarországi demokratikus ellenzék hatására egyfajta baloldali liberális szocializáción is átestek, míg Gyurgyik László, Molnár Imre vagy Gyurcsik Iván másfelé orientálódtak.*

TK: – Szerintem nem akkor kezdődött. Én nem látok ilyen különbséget köztünk és az említettek között. Legalábbis én magamban ilyen nem érzékelek. Mi erőteljesebben vállaltunk közéleti szerepet – mindegy hogy hol –, a Lackóék [Gyurgyik László] kevésbé. Tehát ők inkább a műhelymunkára helyezték a hangsúlyt rögtön a kezdetekkor, ami meghatározta a dolgokat. Lackó és Iván [Gyurcsik Iván] is többször fölkeresett, hogy vegyünk részt a Mercurius munkájában, de nem volt rá idő 1991–1992-ben. Ugyanígy a Bibliotheca Hungarica Alapítvány munkájába sem folyhattunk bele, mert egészen más problémákkal voltunk elfoglalva (kormányzati munka, pártépítés stb.).

R: – *Úgy tűnik, hogy a Fórum Kisebbségkutató Intézet genezise tekintetében az 1989-es, általa szerkesztett Új Mindenes Gyűjteményben felvázolt intézményépítési tervvezet⁶, vagy a Csanda Sándor által kidolgozott 1968-as tervvezet⁶, de tovább menve, a Maléter Istvánhoz kapcsolódó sikertelen, Masaryk Akadémia, vagy a Sarló által 1931-ben kezdeményezett szociográfiai intézet⁶hez is vissza lehetne nyúlni. Ez így nagyon szép konstrukció, de Te 1989-ben egyáltalán tudtál erről a folyamatos társadalomtudományi intézményigényről?*

3 Németh Zsuzsa, Öllös László, Sándor Eleonóra.

4 Pl. Gyurgyik László.

5 Pl. Gyurcsik Iván.

6 1988 második felében az Új Mindenes Gyűjtemény szerkesztőbizottsága ankétot hirdetett meg a kisebbségi tudomány helyzetéről és feladatairól. A 16 válaszadó véleményét az ÚMGY 9. kötetében adták közre: A tudomány szerepe a csehszlovákiai magyar szellemi életben. Ankét a kisebbségi tudomány fogalmáról, helyzetéről, szerepéről és jövőbeli feladatairól. *Új Mindenes Gyűjtemény*, Társadalomtudományi értekezések. 9. kötet, Pozsony, Madách, 1990. 163–216. Majd a szerkesztőbizottság a válaszokat kiértékelve összeállított egy anyagot (Tervezet a csehszlovákiai magyar tudományos élet intézményi rendszerének kialakítására. Uo. 219–234.), amelyet a Szlovák Írószövetség Magyar Tagozatának a csehszlovákiai magyar tudományosság helyzetével foglalkozó tanácskozásán (1989. május) vitattak meg. Ezt követően megalakult az Előkészítő Bizottság, amely az intézményépítési előkészítésére volt hivatott. Püspöki Nagy Péter 1989 októberében a Fábry Napokon már ennek nevében ismertette a tervet, kérve a Csemadok KB támogatását.

TK: – Ismertem. Éppen ez volt az egész ankét és a tervezet-kidolgozás motivációja: felvázolni egy komplex intézmény koncepcióját, amihez mérni lehet magunkat. Ez már a gorbacsovi lazulás idején volt, amikor a Madách Könyvkiadón belül kialakult egyfajta műhelymunka. Ennek volt eredménye az *Új Mindenés Gyűjtemény* szerkesztőbizottsága (Balla Kálmán, Liszka József, Kovács László, Mácza Mihály, Mészáros András, Püspöki Nagy Péter, Vadkerty Katalin, Végh László, Méry Margit, Trugly Sándor, Popély Gyula, A. Nagy László). Döntően olyan emberekből állt, akik – valahol a háttérben – közéleti szerepet is vállaltak, de tudományos kutatók is voltak. Ez a kör volt az, amely elindította egy olyan független intézmény koncepciójának kialakítását, amely tényleg meghatározó eleme lehetett volna a kisebbségi kutatásoknak, vagy a magyarságkutatásnak Szlovákiában. Ebben a folyamatban én továbbra is elsősorban szakszerkesztő vagyok. A Fórum Kisebbségkutató Intézet az *Új Mindenés Gyűjtemény*ben megfogalmazott koncepció megvalósítása volt, egy olyan intézet létrehozása, amelyet több évtizeden keresztül tervezett, kívánt a szlovákiai magyarság elitje.

R: – *Röviden összefoglalnád az 1989-es koncepciót?*

TK: – A tervezet legfontosabb eleme az volt, hogy a tudományos kutatások intézményi keretet kapjanak, ahol a kutatók biztonságban végezhetik a munkájukat. Már a címében is erre utalt: *Tervezet a csehszlovákiai magyar tudományos élet intézményi rendszerének kialakítására*. A koncepció lényege az volt, hogy a létrehozandó intézmény kutatásai a szlovákiai magyar kisebbségi lét minden területére kiterjedjenek. A a történeti, oktatásügyi, szociolingvisztikai, irodalomtudományi, kommunikációs, nyelvtudományi, néprajzi, szociológiai, demográfiai, gazdasági stb. kutatások körét írta le nagyon részletesen. Tehát a csehszlovákiai magyar társadalomtudományi intézet létrehozása volt a cél, a kor bejáratott formáitól eltérő tudományos ösztöndíjalappal, demokratikusan kialakított Tudományos Tanáccsal, Magyar Múzeummal, könyvsorozatokkal és önálló tudományos folyóirattal *Regio*⁷ címmel. Nagy hangsúlyt kapott a tudományos utánpótlás és a tudományos képzés is.

R: – *Hogyan fogadták mindezt a Madách vezetői? Vajon a hatvannyolcas nemzedék mit tudott ezzel az új helyzettel kezdeni? Külön intézményesség megteremtéséről volt szó, miközben Sándor Eleonórával együtt s magyar nemzetben gondolkodtatok, szemben a Szabó Rezső által 1968-ban megfogalmazott külön csehszlovákiai magyar nemzetiségi fejlődéssel.*

TK: – A nemzedéki kérdés a Madáchban úgy nézett ki, hogy ott dolgozott Dobos László, aki kivételes tekintélynek örvendett, és volt egy

⁷ A REGIO Budapesten meg is alakult 1990-ben.

ambiciózus szakmai, az eredeti magyar irodalommal foglalkozó szerkesztőség. Ha volt nemzedéki különbség, akkor ez volt az. Az elején nem hiszem, hogy ez ennyire fontos lett volna. De '89-hez közeledve egyre inkább azzá vált. Nem is a nemzedéki ellentét volt a lényeges, hanem értékbeli különbségek jelentkeztek. Dobos volt a műszaki osztály vezetője. Kizárták a pártból, de mint volt miniszter és volt párttag, meg egyebek, itt kapott állást, és egész nap csak ült az osztályon. Nyugalmas állás volt egy volt káder részére. A mi szerkesztőségünkben ugyanakkor pezsgett az élet. Grendel Lajos, Zalabai Zsigmond, Balla Kálmán, Karsay Katalain, Kiss Edit nagyon gazdag kapcsolatrendszerrel, új eszmékkel és akarattal felvértezve próbálta formálni, megújítani az akkori irodalmi életet: az *IRÓDIA*, a *Próba Füzetek*, az *Új Mindenés Gyűjtemény* stb. árukkodtak erről.

A nyolcvanas évek második felében, a gorbacsovi korszakban Dobos László számára nem az volt a tét, hogy kapcsolódik-e valamely ellenzéki mozgalomhoz vagy sem, hanem az, hogy visszaveszik-e a pártba? S akkor Sárkány elvtárs, a kiadó igazgatója, elkezdett félni Dobostól. Ha Dobost visszaveszik a pártba, akkor az egész felállás megváltozik. Ha Dobos párttag lesz, a pártban funkciója lesz, akár egyenesen a Központi Bizottságba emelik. A gorbacsovi időszakban ez benne volt a levegőben. És Dobos László erre rá is játszott. Valami peresztrojka klubot akart csinálni a Csemadok keretében. Politikai, reformpárti, kommunista párti aktivitás volt ez a részéről. Aztán minden más utat vett.

1989. november 18-án a vágsellyei összejövetelen – Tóth Lajos konferenciaszerű születésnap-i ünnepeken,⁸ amelyen egyébként Dobos László nem vett részt, és amely után a Független Magyar Kezdeményezés a lakásunkon megalakult – előadásomban arról beszéltem, hogy a '68-as generáció ideológiai alapjával szemben – Szabó Rezsőnek az Ótátrafüreden 1968-ban megfogalmazott ideológiája – a magyar nemzet egy és oszthatatlan, és a korabeli szóhasználattal, a „nemtiséggel” szemben a „nemzeti kisebbség” fogalma a helyesebb meghatározás. A nemzetiség és a nemzeti kisebbség fogalmának szembeállítását az egységes magyar nemzet melletti kiállást jelentette, az önállónak vélt identitás, a csehszlovákiai magyar „nemzetiség” fogalmával szemben.

Azóta már ezek a fogalmak más-más árnyalatot és tartalmat kaptak. Akkor a nemzeti kisebbség azt jelentette, hogy a magyar nemzet egyik része Csehszlovákiában kisebbségben él. A nemzeti kisebbség azért került a

8 A csehszlovákiai magyar értelmiségi lét c. konferencia, amely Vágsellyén került megrendezésre Tóth Lajosnak, a Vörösmarty Klub volt elnökének 50. születésnapján.

nemzetiség fogalmával szembe, mert az állami ideológia a hetvenes-nyolcvanas években nemzetiséggé, egy a magyar nemzettől független nemzeti(ségi) identitássá akarta minősíteni a csehszlovákiai magyarokat. Szlovákia Kommunista Pártja ideológusának, Juraj Zvarának voltak erre vonatkozó tanulmányai. De ugyanerről szólt Szabó Rezső '68-as érvelése is az alkotmánytörvény mellett: egy önálló kollektív identitás kért polgárjogot, kollektív jogokat az alkotmányban.

Egyben azt is kimondtuk, és erről szólt Nóra⁹ előadása, hogy a demokratizálódás elképzelhetetlen a demokratikus erők összefogása nélkül. Miközben elhangzott, hogy a csehszlovákiai magyarok a magyar nemzet részét képezik, az is megfogalmazódott, hogy a csehszlovákiai demokratizálódási folyamat elképzelhetetlen a magyarok részvétele nélkül, és megfordítva is: a magyaroknak aktívan részt kell vállalniuk a demokratizálódási folyamatban. Ez nyolcvankilencben nem volt még természetes dolog. Már csak azért sem, mert amikor kimondtam, hogy, a szlovákiai magyarság a magyar nemzet része, azok, akik később a legnagyobb „nemzetébresztőkként” léptek fel, ekkor még beleborzongtak a gondolatba.

R: – *A politikai pályafutásod két dolog miatt különösen izgalmas. Az egyik az, hogy ezen keresztül lehet követni, hogyan alakul ki a kulturális elit, miként szorul a periferiára, és vele szemben egy profi politikusréteg mi módon kerül előtérbe. Az FMK majd MPP elnökségi ülésén politikai okítás is folyt. Öllős félérás, meg órás elmefuttatásokat mond az éjszakába, ami óriási élmény a kisvárosokból és a falvakból bejött embereknek. Kivált a műszaki értelmiség számára, amely itt egy másik nyelvezettel találkozik és egy új helyzettel, amikor megkeresik. Ez is egy tudatos szocializációs munka volt?*

TK: – *Így van. Az a gárda, amely ott volt a lakásunkon 1989 novemberében, illetve annak holdudvara, mindig értelmiségnek tudta magát. Egy fontos dolgot tudatosított ez a kör, amit politikailag érvényesített is: a demokráciát intézményesíteni kell. Tehát az FMK-nak, de még az MPP-nek is 1992–94-ig a liberalizmusa abból a klasszikus liberális elvből fakadt, hogy itt ki kell építeni a parlamenti demokrácia intézményrendszerét. Ez volt az az új dolog, amire a technokrata, fiatalabb értelmiség ráharapott. Ők ezzel a problémával 1989 előtt nem találkoztak. Ezen a téren sokat lehetett tenni, vagy sokaknak lehetett újat mondani. Nekünk nem volt nagy előképzettségünk, de azért 1956-tal, a polgári intézményrendszerrel és egyebekkel sokat foglalkoztunk a nyolcvanas évek második felében. Volt egy elméleti háttér, amire támaszkodni tudtunk. Hogy mennyire volt tudatos ez a nevelő szándék, az*

⁹ Sándor Eleonóra.

abban is megmutatkozott, hogy míg a másik két pártban egyfajta érzelmi politizálás zajlott (az emberekben felkeltették azokat a pozitív érzéseket, amelyek elvitték őket a szavazóurnához, vagy elvitték őket a párttáborba, és ha ellenállást tapasztaltak az emberek körében, akkor azonnal visszavonultak, és a konfliktusos témákkal nem foglalkoztak), mi szándékosan, provokatívan vetettünk olyan kérdésekkel, amelyek a polgári demokráciát, a demokratikus magatartásformákat érintő alapkérdések voltak. Ezért vitáztunk örökké mindenkivel. Most már tudjuk, hogy értelmiségiként lehet, politikusként nem szabad a szavazókkal vitázni.

R: – *Honnan indult a Fórum Intézet?*

TK: – 1993-ban létrehoztuk a Fórum Alapítványt, amely a politika periferiáján megvalósítható fontos programok realizálására született. Tehát amire a politikában nem volt lehetőség, annak teret adott egy alapítvány. Pl. szlovák–magyar párbeszéd, asszimilációt fékező családprogram stb. Az alapítvány nagyon széleskörű kapcsolatrendszerre tett szert. Miután kutatásokra, elemzésekre is sikerült támogatást szerezni, felmerült, hogy létre kellene hozni a rég óhajtott szlovákiai magyar kutatóintézetet. Az intézménymenedzselés terén is nagyon fontos tapasztalatokat szereztünk, és úgy gondoltunk, egy nonprofit, sőt, a civil szektor periferiáján elhelyezkedő kutatóintézet működtetését is fel tudnánk vállalni. Egy önálló köntézményt akartunk létrehozni, de a létező műhelyekre alapozva. 1996-ban összehívtuk a tudományos műhelyek képviselőit a Csemadokban, és felvetettük egy kutatás-menedzselő háttérintézmény létrehozását. Meghívtuk a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége metodikai központját, a Mercurius Kutatócsoportot, a felsőoktatási tanszékek munkatársait, a Bibliotheca Hungaricat, a Márai Alapítványt, a Katedra Alapítványt, a Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaságot stb. Vagy 10-15-en lehettünk. Felvázoltam az elképzelésemet, és nagyon meglepődtem, hogy komoly ellenállás következett. Azt javasoltam, hogy közösen építsük ki az intézményt, és akkor kutatói főállásokat, megfelelő technikai feltételeket, infrastruktúrát lehet teremteni. Az ellenvetések az SZMPSZ és a Mercurius részéről érkeztek. Úgy gondolták, az intézményeiket akarjuk felszámolni, vagy „bekebelezni”. Ma már úgy látom, hogy természetes reakció volt ez a részükről. A kilencvenes évek első felében nem kis erőfeszítésbe került tudományos műhelyeket működtetni és egyúttal komoly eredményeket felmutatni. Ráadásul én pártembernek számítottam, hiszen pártigazgató voltam. Jogos volt a Mercuriusnak az az ellenvetése is, hogy előbb bizonyítson az intézet, aztán lehet visszatérni a témára. De az is bizonyos, hogy ebben az érvelésben benne rejlett a közintézmény fontosságának meg nem értése is.

A Mercuriusban a műhelymunka egyfajta ösztöndíjrendszerként működött, egyéni kutatói teljesítményeket támogattak, ami nagyon fontos volt, de a kutatások háttér-infrastruktúrájának megteremtéséről nem gondolkoztak. És csak magyarországi forrásokra támaszkodtak, ami töredéke volt az egyébként elérhető nyugat-európai és amerikai forrásoknak.

A kezdeményezés megbukott. Úgy emlékszem, tettünk még egy kísérletet, de az se járt sikerrel. Végül is a Fórum Társadalomtudományi Intézetet a Fórum Alapítvány és a Katedra Alapítvány hozta létre 1996 decemberében jogi személyek társulásaként. Később két intézmény, amelyek maguk is évek óta a kutatói intézményi háttér kialakításán fáradoztak, megértették a dolog lényegét, és 1997-ben csatlakoztak hozzánk. Ezek a Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság Etnológiai Központja és a Bibliotheca Hungarica Alapítvány volt, melyek önálló részlegei lettek intézetünknek. Az Etnológiai Központ néprajzi kutatásokkal foglalkozott Komáromban (miközben a Szlovákiai Magyar Néprajzi Társaság megmaradt önállóan, és máig fontos szerepet játszik az amatőr néprajzi gyűjtőmunkában), a Bibliotheca Hungarica pedig (a nevét is megőrizve) az új intézet keretében folytatta a könyvtári és levéltári munkáját.

R: – *Milyen volt a viszonyotok a Márai Alapítvánnyal? Van egy olyan vélekedés is a Fórummal kapcsolatban, hogy ti gyakorlatilag a pártból, meg a Márai Alapítványból kihoztátok a tőkét és abból csináltátok meg az intézetet. Te hogyan látod ezt a kérdést?*

TK: – Ismerem ezt a vélekedést, és természetesen nem igaz. A Márai Alapítványt az FMK alapította, de a politikai befolyását soha nem érvényesítette vele szemben. Személyi átfedések persze voltak, magam is tagja voltam a kuratóriumnak, de az alapítvány adományozó intézmény volt, és kényesen ügyelt arra, hogy elfogulatlan döntéseket hozzon, ami komoly súrlódásokkal járt a párton belül. A Fórum Alapítvány pedig azért alakult, hogy a civil szektort megerősítse, olyan értékrendet képviseljen, amely ebben az időben egy párt részéről már hiteltelen volt. Inkább fordított volt a helyzet, a Márai és a Fórum kapcsolatrendszere működtette a pártot, ilyen értelemben nevezhetők ebben az időben¹⁰ párthoz közeli alapítványoknak. A pártok egyesülésekor, 1998-ban az MPP teljes vagyona az MKP-ra szállt, igaz, ez egy előregedett géppark és jelentéktelen vagyon volt. De ezzel a másik két párt sem állt mésként.

R: – *Tehát az alapítvány maga 1993-ban jött létre, de az intézet csak 1997 januárjában kezdett el működni. Ezekben az években mennyiben működött párt- és mennyiben tudásszervező alapítványként?*

¹⁰ 1993–1996.

TK: – Ketté kell választani a Fórum Alapítvány és a Fórum Társadalomtudományi Intézet¹¹ munkáját. A kettő nem ugyanaz. Az alapítvány egyik alapítója volt az intézetnek, de az intézet önálló közintézmény, önálló jogi személy volt. A Fórum Intézetnek a párthoz már semmi köze sem volt, ezt jelezte az is, hogy dunaszerdahelyi székhellyel kezdte el a munkáját, majd Galántára költözött. A kezdetektől tudásszervező és -menedzselő intézményként működött. Komoly fejlesztéseket hajtottunk végre az Etnológiai Központban, a Bibliotheca Hungarica-ban, de az időközben Galántára költözött Jelenkutatási Részlegben is. A Fórum Alapítvány megmaradt, és csak 1998 utánra veszítette el jelentőségét, majd meg is szűnt.

R: – *Azért ha a honlapot és a sajtókat megnézzük, az derül ki, hogy egy sor tréninget, társadalomszervezési programot is futtattok. Mennyire lehet összeegyeztetni a tényleges tudományos kutatásokat és a különböző társadalomszervezési, tudásmegjelentető, tudásszervező tevékenységeket? Jelentett-e ez bármiféle dilemmát?*

TK: – Több szakaszra lehet bontani az intézet történetét. Az első szakasz meglehetősen kaotikusnak és rögtönzöttnek tűnhet. De valójában nem volt az. 1996–1998 között nagyon sok olyan program végrehajtására kényszerültünk, amit egyébként nem biztos, hogy önszántunkból választottunk volna. Megegyezés volt a részlegvezetők és köztem: ők a szakmunkával foglalkoznak, én pedig a menedzselésükkel. Tervezzék a maguk dolgait, hajtsák végre a kutatásaikat, a többivel, mármint a pályázással, elszámolásokkal és egyebekkel ne foglalkozzanak, mert így pár hónapon belül csak azzal fognak foglalkozni. Bizalom kérdése volt ez, hiszen ez azt is jelentette, hogy egy személyben felügyeltem a gazdasági kérdéseket. Felvállaltam nagyon sok olyan programot, amelyek közvetlenül nem kötődtek a kutatásainkhoz, vagy az intézet hivatásához, és külön embereket kellett alkalmaznom a végrehajtásuk érdekében, de a hozadékot nem nélkülözhattük. Az infrastruktúra-építésben, a bérezésben, a folyamatos munka biztosításában játszottak nagyon fontos szerepet. Ha egy program keretében számítógépeket, polcokat stb., stb. vásároltunk, azok a program végeztével az intézet tulajdonában maradtak. A könyvtárat, a kutatási háttérrel szolgálták. Nem beszélve a posta-, telefon- és egyéb költségekről. Ma az intézet az egyik legjobban felszerelt szervezetnek számít Szlovákiában. Két év alatt 5-10 állandó főállású munkatársunk volt, nagyon sok külsőssel dolgoztunk, könyvsorozatokat indítottunk, és 1999 óta megszakítás nélkül megjelentetjük az ország egyetlen magyar nyelvű tudományos folyóiratát, a *Fórum Társadalomtudományi Szemlét*. Az

¹¹ 1996–2002 között a Fórum Kisebbségkutató Intézet hivatalos megnevezése volt.

intézetet évente átszerveztem, hogy megfeleljen a donorok követelményeinek, ma is viccelődés tárgya az intézeten belül, hogy csak én tudtam, hány részlegünk és projektünk van, mert a munkatársaink sem bírták már követni a változásokat. De sose veszítettük szem elől a legfontosabb célt, a kő- és köz-intézmény kiépítésének a fontosságát.

A kezdetekkor két alkalmazottam volt, az egyik a pályázatokat figyelte és írta, a másik az elszámolásokat csinálta, közöttük álltam én, aki szervezte a programok megvalósítását. Minden pályázatba beépítettünk valamit, ami a fentebb vázolt építkezést szolgálta, nagyon alaposan végiggondolt terv mentén. Ma külön pályázatfigyelő és pályázatiíró csapatunk van, a gazdálkodással és elszámolásokkal pedig egy egész titkárság foglalkozik. Három részlegben folyik a munka, szakképzett, tudományos fokozatokkal rendelkező kutatókkal. Tudtuk hova kell eljutnunk, és a pár éves vargabetűk sem jelentettek akadályt számunkra.

Teljesen egyetérték azzal, hogy ez az időszak meglehetősen olvashatlan egy külső, főleg a klasszikus akadémiai intézményrendszerhez szokott szemlélődő számára. Biztosan igaz, hogy egy négyéves szlovák nyelvoktatási program, vagy az 1998-as választások tisztaságát elősegítő ún. OK 98-as kampányban való részvétel nem egyeztethető össze egy tudományos intézet munkájával. Magam is tisztában vagyok ezzel. Pontosabban ez csak részben igaz, hiszen ma a kísérleti tankönyvírás és menedzselés ad lehetőséget arra, hogy felvállaljuk a közös szlovák–magyar történelemkönyv előkészítését, az OK 98 kampányban való részvétel pedig a helyi és regionális szintű kapcsolatrendszer kialakításának volt fontos eszköze, ami a későbbi kutatásainkban jelentett meghatározó szervezőerőt (kérdézbiztosi hálózat megszervezése stb.), nem beszélve a donorok bizalmáról és az intézet nemzetközi elfogadottságáról. Valahol minden vargabetű nagyon egyenes vonalat jelent.

A másik időszak 1998 és 2000 között volt. Stabilizáltuk az intézményt, és elkezdtünk azon gondolkodni, hogyan lehet letisztázni a dolgokat. Rendet raktunk az egyes programok között, és egy többnapos stratégiai tervezés után eldöntöttük, hogy három részre bontjuk az intézetet. Ez az ún. kokavai¹² találkozónk eredménye volt. Szegény Végh Laci, aki betegség miatt nem tudott részt venni a találkozón, sokáig nem értette, milyen rendszerben is működünk. Pedig nagyon egyszerű volt. Minden olyan tevékenységet lenyestünk az intézetről, amit nem lehetett szigorúan kutatásnak vagy kultúradokumentálásnak nevezni. Így jött létre a Fórum Információs Központ, amely képzési

¹² Kokava - üdülőközpont Közép-Szlovákiában.

programokkal foglalkozott, elsősorban a civil szféra területén, illetve a Közéleti Kérdések Intézete, amely, mint ahogy a neve is mutatja, közéleti, kampányszerű ügyekkel foglalkozott, beleértve az EU melletti kampányokat is. (Ez az intézmény tavalytól Fórum Régiófejlesztési Központ néven elsősorban kistérségi fejlesztési programokat művel.)

Az intézet ezek után tényleg kisebbségkutatással, elsősorban magyarságkutatással és a magyar kultúra dokumentálásával foglalkozott, és ezt a tevékenységét anyagilag is biztosítani tudta. Megfelelő könyvtárral, levéltárral, adattárral, publikációkkal, szakembergárdával rendelkezett. A 2000. év azért fordulópont, mert az addigi „defenzív”, vagy inkább „kiszolgáltatott” helyzetéből offenzívabb, konstruktívabb magatartásba ment/mehetett át az intézet. És ekkor igazolódott az addigi vargabetűs fejlődésünk. 2000-ben megfogalmaztuk az ötéves kutatási tervünket *Szlovákiai magyarok 1990-2005* címmel, amely egyéves számvetés eredménye volt. Áttekintettük, hogy milyen területeket sikerült addig lefedni kutatással az intézeten belül és más tudományos műhelyekben, és melyek azok a fehér foltok, amelyekkel senki sem foglalkozott, vagy csak részben, de amelyek felmérése, dokumentálása elengedhetetlen egy intézet és egy közösség szempontjából. Tehát a tervezés stádiumába lépett az intézet, miközben ténylegesen közintézménnyé vált. Három szakkönyvtárunk van, folyamatos a levéltári és adattári munka, több tucat publikációnk van, és 2000-ben megkezdődött a digitális, internetes adatbázisaink építése is. 2002-ben, úgy gondolom, már ezeknek az eredményeknek köszönhetően kaptunk egy jelentős magánadományt,¹³ amelyet a tényleges „köintézmény” kiépítésére fordítottunk. Felépítettük az intézet székházát Somorján. Egy impozáns épület, kutatóhelyekkel, tanácsteremmel, konferenciateremmel, vendégszobákkal stb. Ez volt az első ilyen nagyságrendű magánadomány Szlovákiában 1989 után. Remélhetőleg nem az utolsó. A berendezést az Illyés Közalapítvány stratégiai alapjából sikerült biztosítanunk.

Persze, miközben mindezeket mondom, félve teszem, hiszen tudom, nagyon vékony jég ez még. Nagyon babonás vagyok, nem szabad kimondani ilyen dolgokat, hiszen holnap minden összeomolhat. Amíg nem sikerül biztos alapokra helyezni az intézet működését, kormányoktól és pályázatoktól független magyarországi és hazai normatív támogatást, vagy valamilyen vállalkozói kör támogatását biztosítani hosszútávon az intézet számára, addig minden eredmény pillanatok alatt az ellenkezőjébe fordulhat.

¹³ Hunčík Péter magánadományáról van szó.

R: – *Jelenleg hány alkalmazottja van a Fórum Intézetnek és a különböző programokban hányan kapcsolódnak hozzátok?*

TK: – Ma 31 fő dolgozik a Fórum Kisebbségkutató Intézetben, ebből 17 kutató, a többi könyvtáros, dokumentátor, segédszemélyzet és adminisztratív munkaező. Ezen túl a Fórum Információs Központban vannak még hatan és ketten a Fórum Régiófejlesztési Központban. Rendelkezésünkre áll egy 50–60 fős kérdezőbiztosi hálózat, és a projektektől függően a külsős tudományos munkatársak száma 30–50 fő között mozog jelenleg.

R: – *Mennyi az éves költségvetésük és ezt milyen forrásokból teremtik elő?*

TK: – Évi 12–15 millió korona (72–90 millió Ft) körül van. A források belső megoszlása épp változóban van. Három évvel ezelőtt még az volt a jellemző, hogy a magyarországi támogatások csak 10%-át tették ki a költségvetésünknek, a saját bevétel pedig 5% volt. A fennmaradó 85% pedig nyugat-európai vagy amerikai forrásokból származott. De ez most kezd megváltozni. Ma már több mint 40% a magyarországi támogatás (a demokrácia erősödésével a nyugat-európai és amerikai források kivonulnak Szlovákiából), növekszik a bevételünk, immár mintegy 30% körül van. Kutatási projektekből, bérmunkákból kell eltartani magunkat. De olyan munkát az utóbbi három évben már nem vállaltunk, amely nem illeszkedett az ötéves kutatási tervünkbe.

R: – *Bemutatnád röviden ennek a tervnek a főbb elemeit?*

TK: – A lényegét már elmondtam. Tartalmát tekintve 10 témakörre osztottuk a feladatokat és ezeket konkrét kutatási programokra, tervekre bontottuk. Ezek a következők: 1. A szlovákiai magyar társadalmi és kulturális intézmények átalakulása, 2. Sajtó és könyvkiadás, 3. Az oktatásügy és intézményei, 4. Népeség és társadalmi szerkezet, 5. Politikai szerkezet, 6. A szlovákiai magyarok jogállása, 7. Nemzettudat, identitás és értékrend, 8. Kultúra és művelődés, 9. Populáris kultúra, 10. Régiók és gazdaság. Egy 150 oldalas anyagról van szó, amely irányítúként szolgál az egyes projektek és a bérmunkák szempontjából. Az anyagi eszközeink még mindig nem engedik meg, hogy szisztematikusan, évekre lebontva teljesítsük a tervet, lehetőségeinkhez mérten inkább mozaikszerűen, amolyan puzzle-módjára pótoljuk a hiányzó részeket.

R: – *A Fórum intézményeinél milyenek a tulajdonviszonyok? Ez egy alapítvány, élén kuratóriummal?*

TK: – Nem. Ez egy nonprofit intézmény, jogi személyek társulása. Tulajdonjogilag társasági tulajdonról van szó. A két alapító intézmény delegál két-két személyt a közgyűlésbe, és ez a szerv gyakorolja a tulajdonosi jogokat.

Dönt alapszabály-módosításról, költségvetésről, éves tervről, kinevezi az igazgatót, stratégiai kérdésekben kimondja a végső szót. De sose szűkítettük le a döntéseket erre a négytagú testületre. A tényleges döntések a Tudományos Tanács kezében vannak, amely a részlegek és projektumok vezetőiből tevődik össze. 10-15 fős testület ez, melynek összetétele az intézet meghatározó programjai szerint alakul. Általában a stratégiai döntésekbe minden munkatársunkat bevonjuk, hogy megfelelő csapatmunka alakuljon ki. Erre sose sajnáltuk a pénzt. Évente legalább egyszer elvonulunk néhány napra egy üdülőbe, hogy végiggondoljuk, hol is tartunk, merre kell mennünk. Ilyen volt a már említett kokavai találkozó, de az ötéves tervünket is így alakítottuk ki.

R: – *A somorjai székházatok emeletráépítése kapcsán több helyről azt hallottuk, hogy a Fórum valójában az adományozó, Hunčík Péter magánvállalkozása, vagy legalábbis ide fektette be a TV Nova-ból kapott pénzét.*

TK: – Péter bármit megvehetett volna Ehelyett befektetett egy kutató-intézetbe, ami, be kell látni, a legveszteségesebb vétel, vagy vállalkozás. Miért tenne valaki ilyet, ha csak egy csöppnyi esze is van. Nem vállalkozás volt ez, hanem teljesen önzetlen adomány, amit magam is csak akkor hittem el igazából, amikor a számlánkon volt a pénz. Péter egyébként rengeteg más dolog mellett két intézményt szponzorált. Létrehozott egy kulturális központot szülővárosában, Ipolyságon, és egy komoly, több milliós nagyságrendű adománnyal támogatta meg a Fórum Intézetet.

A megállapodásunk az volt, hogy szigorúan adományt ad. Ez azt jelenti, hogy a pénz felhasználásáról a Fórum Kisebbségkutató Intézet közgyűlése dönt. Miután ezt tisztáztuk, és az adomány megérkezett az intézet számlájára, Péternek felajánlottam, hogy az intézeten belül vezesse az Interetnikus Kutatások Központját. Ezt így láttam korrektnek. El is fogadta. De meg kell mondjam, alig látjuk. Minden olyan precedens értékű lépést el akartunk kerülni, ami komolyabb támogatás esetén „megvehetővé” teszi, vagy teheti a jövőben az intézetet. Azóta sem fogadtunk el más feltételek mellett magánadományokat. Voltak olyan ajánlatok is, amelyek fejében a döntéshozatalban követeltek helyet maguknak a szponzorok, amit határozottan elutasítottuk, pedig nagyon kellett volna minden korona. Egy könyvtár, levéltár, dokumentációs tevékenység mindig veszteséges lesz, ha valaki ezeket fel akarja számolni, mondván, hogy veszteséges, azzal nem állunk szóba. Ez egy közintézmény, és nem vállalkozás. Egyébként nem panaszkodhatunk, azóta komoly vállalkozói körök értették meg ezt az érvelést, és remélhetőleg további adományokra számíthatunk a jövőben.

R: – *Nem jelentett törést, hogy a Fórum szlovákiai magyarságtudató intézményként indult – és az ötéves programotok is erre vonatkozott –, ám időközben a szlovákiai kisebbségkutatás intézményévé váltatok?*

TK: – Épp ellenkezőleg. Magyarságtudatót lehetetlen úgy végezni, hogy nem látjuk a tágabb kontextust: a többi kisebbséget, vagy a magyarok és a többségi nemzet viszonyát. Folyamatosan voltak interetnikus kutatásaink, elméleti szakirodalmi könyvtárat építettünk a nemzetiségi kérdéskörrel kapcsolatban stb. Ez a kezdetektől jelentkezett minden kutatásunkban, csak nevet adtunk a gyereknek, megfelelő részlegek kialakításával intézményesítettük. A végső formáról 2002-ben döntöttünk, és ebben a döntésben nem kis szerepet játszott a piacképesség fenntartásának mérlegelése: ha már kisebbségkutatással foglalkozunk, legyünk mi a kisebbségkutató intézet Szlovákiában, ilyen ugyanis nincs nálunk.¹⁴ Az EU-csatlakozás küszöbén ez nem elhanyagolható „útlevél”. Szakmailag is kihívás - ha mindenkiről tudjuk azt, amit tudni akarunk, akkor magunkról is sokkal többet tudhatunk. Persze látni kell, hogy a 15 százaléknyi nemzeti kisebbségből 10 százalék a magyar.

R: – *A Fórum Intézet felfutása mennyiben köthető össze azzal, hogy Szlovákián belül alulreprezentált, szervezetlen, azaz gyöngye a magyar civil társadalom és gyakorlatilag ti vagytok képesek megszerezni az ide szánt forrásokat?*

TK: – A lehetőség mindenki számára adott volt, és ma is az. Pályázatok esetében nem lehet monopolhelyzetbe kerülni. Amikor mi a civilképzési programunkat elindítottuk a Fórum Információs Központban (*A szlovákiai magyar intézmények hatékonyabb működése* címmel), megnéztük, hogy a PHARE-programhoz, a Soros Alapítványhoz, az amerikai alapítványokhoz – melyek jelen voltak Szlovákiában –, hány magyar intézmény pályázott. Kiderült, hogy mindössze négy: a Fórum Intézet, a Márai Alapítvány, a Selye János Lát-hatatlan Kollégium és a RÉVesek Komáromból. Ezek közül is a legerősebbek mi voltunk, meg a Márai Alapítvány. Elkezdtük vizsgálni, hogy miért van ez így. Kiderült, hogy a magyar szervezetek nem tudnak pályázni, a hatékony pályázáshoz alapvető ismeretek hiányoznak: jogi jártasság, könyvelés, belső szervezeti struktúra kialakítása, külső és belső kommunikáció, marketing, adománygyűjtési ismeretek és stratégiák, pályázatfigyelés, pályázatírás, a pályázatok megvalósítása, az elszámolásokkal kapcsolatos ismeretek stb.

A szlovákiai magyar szektor rendkívül alulreprezentált volt Szlovákiában, és máig is az. Ha megnézzük, hogy abban az időszakban 14 ezer civil

¹⁴ A Szlovák Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Intézetének (Kassa) feladatkö-
rébe tartozik a szlovákiai kisebbségek kutatása is, de nem csak ezzel foglalkozik.

szervezet volt bejegyezve Szlovákiában, és ebből csak mintegy 200 volt a magyar (tehát olyan önálló jogi személy, amely egyáltalán pályázhat), világossá válik, hogy miről beszélek. Ha ezt a magyarok számarányának megfelelően számolnánk (10 százalék), akkor 1 400 bejegyzett magyar civil szervezetnek kellett volna lennie 1999-ben Szlovákiában. (A kép persze nem volt ennyire tragikus, hiszen csak a Csemadoknak több mint 400 alapszervezete volt, megannyi öntevékeny csoporttal. De ezek nem voltak jogi személyek, tehát nem pályázhattak.) De még a lehetséges 200 szervezetből is csak négy pályázott akkoriban a nyugati alapítványoknál.

Köztudott, hogy a szlovákiai civil szektor nagyon szervezett és nagyon erős. De ebben nem volt jelen a magyar szektor. Ennek az okait kutatva nagyon sok ténnyel lehet felsorolni. A magyar szervezetek 1989 után elsősorban Magyarországra irányba tájékozódtak, ide kötődött az egész kapcsolatrendszerük. Vannak más tényezők is. A szlovák szektor sem vett tudomást a magyar szervezetekről, nem számolt velük, idegen elemként kezelte. Amikor a magyar szervezetek is kezdtek meghívásokat kapni az egyes képzési programokra, a nyelvi akadályokon túl fontos szerepet játszottak az anyagiak. A képzések, amelyek egyre inkább fizetősek voltak, legközelebb Nyitrán, Besztercebányán, Kassán zajlottak - a magyar szervezetek az útiköltséget sem tudták kifizetni, hogy eljussanak ezekre a képzésekre. És sorolhatnám az okokat.

Ennek tudatában döntöttünk úgy, hogy egy magyar nyelvű, az egész Dél-Szlovákiára kiterjedő képzési programot szervezünk a magyar civil szervezetek számára (Nagy Myrtil és Kulcsár Mária nevéhez fűződik a program megtervezése). Speciális képzési program volt ez, amelyet később akkreditáltattunk. Minden képzésünket azzal kezdtük, hogy mi a hálót hozzuk, nem a halat, és a magunk konkurenciáját neveljük ki. Ami nem volt igazából konkurencia, mert nyitott és szabad volt a piac. Ma már más a helyzet, tényleg konkurenciát jelentenek az általunk képzett szervezetek számunkra, mert tudnak pályázni, és mert az alapítványok immár nem a hozzánk hasonló központi szervezeteket támogatják, hanem a kisebb régiókban működőket. De ez sem nagy gond, hiszen kooperálunk velük, és nagyon hasznos együttműködés van közöttünk. Ezzel válaszolnék a kérdésekre. Bennünket akkoriban az zavart, hogy csak mi pályázunk, mert láttuk, hogy a magyar szervezetek milyen komoly erőforrásoktól esnek el.

Miközben a magyar szervezetek az Illyés Közalapítványnál átlagban 30–50 ezer Ft-nyi támogatást nyertek évente, a néhány 100 ezer Ft pedig már kiemelkedően nagy összegnek számított, a nyugati alapítványoknál viszont az igényesebb pályázatokkal dollárban vagy márkában, később pedig euróban

lehetett hozzájutni ezekhez az összegekhez. Persze ehhez nemcsak nyelvtudásra volt szükség, hanem sok minden egyébre is.

A képzési programunk nagyon sikeres volt. Négy helyszínen valósítottuk meg (Kassa, Rimaszombat, Komárom, Érsekújvár), most épp Bodrogközben zajlik. És további három speciális, immár az EU-s alapokra összpontosító képzésünk van akkreditálás alatt. Tankönyvet írtunk, létrehoztuk a szlovákiai magyar szervezetek internetes adatbázisát, négy irodát működtetünk, több partnerintézmény továbbítja a szolgáltatásainkat (internetes hírlevél, konzultációk, pályázatírási segítség, inkubátor programok stb.) a kisebb, természetes régiókba.

R: – *Mennyiben jelent új helyzetet a komáromi egyetem?*

TK: – Ez mindenekelőtt nagyon nagy esély. A komáromi Selye János Egyetemi Központ létrejötte egészen más alapokra helyezte a Magyarország támogatta felsőoktatási képzést és támogatást Szlovákiában, mint az volt a városi egyetemek esetében. A városi egyetemek egyfajta hétvégi konzultációs központokként működtek. A két kihelyezett kar (Közgazdasági Egyetem, Műegyetem) nappali képzésben egyetemi képesítést ad. A Komáromi Városi Egyetem főiskolai szintű, ami főleg a pedagógusok esetében elhelyezkedési problémákat okozott. Szlovákiában csak egyetemek vannak, tehát magiszteri képzés folyik.

Az Egyetemi Központ létrejötte nem olyan nagy volumenű vállalkozás, mint a Sapientia Egyetem, nem is önálló intézmény, de megalapozója a jövőendő Selye János Egyetemnek. Hatalmas munka folyik az egyetem infrastruktúrájának a kialakítása terén. Most érte el – a harmadik évfolyam kerül felvételre – az egyetemi vezetés, hogy kiépült a tanári kar, stabilizálódtak a viszonyok. A magunk részéről szerződéses viszonyra törekszünk, az egyetem egyik kutatói háttérintézménye szeretnénk lenni. Már több közös kutatási programunk volt, s ezt a gyakorlatot a jövőben folytatni kívánjuk. Az Etnológiai Központunk hamarosan az egyetem épületébe költözik.

R: – *Mennyire tudja a Fórum Intézet és folyóirata, a Fórum Társadalomtudományi Szemle integrálni a fiatalokat, a bedolgozáson túl? Hiszen nemrég indult egy újabb lap is Komáromban Pont címmel.*

TK: – Az integráció és a fiatal kutatók kérdése nem a folyóiratunk ügye, hanem az intézeté. A folyóiratba írni kell, a szerzők oda nem bedolgoznak, hanem kutatási eredményeket közölnek. „Fórum” ez a tudományos élet, a kutatók és a tudományos műhelyek számára. Sok elemzést, tanulmányt visszautasított, vagy átdolgoztatott a szerkesztőbizottság az elmúlt években, de ebben sose játszott szerepet az életkor, épp ellenkezőleg. Nem

tudom, hogy hány fiatal kutatónak az első publikációs lehetőséget a *Fórum Társadalomtudományi Szemlé*ben, ezt, hogy úgy mondjam, „nem számoltuk meg”. De sok volt ilyen.

A *Pont* folyóirat megjelenését nagyon fontos eseménynek tartottuk, olyannyira, hogy jelen is voltunk az első szám bemutatóján. Nem lehet konkurencia számunkra. Ez a közösség a múltban is elbírt volna több ilyen jellegű folyóiratot, sajnos, nem jöhettek létre.

A kérdéseket, azt hiszem, nem is teljesen erre vonatkozott. Az utánpótlás már egy összetettebb dolog. Szlovákiában ma két magyar szociológus van és mintegy tucatnyi szakképzett néprajzos. Távaly voltunk Liszka Józseffel Kolozsvárott, ahol az egyetemen az előadása kezdetén megjegyezte, hogy abban az egyetlen néprajzos évfolyamban, ahol előadott, annyi jövőendő magyar néprajzost lát, mint amennyi az elmúlt nyolcvan évben Szlovákiában volt és van. Hát ez a helyzet.

Nagyon nehéz a mai viszonyok között megszólítani a fiatalokat. A mi generációink, tanulva az elmúlt negyven év tapasztalataiból, intézményorientáltak. Érzik, tudják, miért fontos stabil hátteret biztosítani a kutatásokhoz. A Fórum Kisebbségkutató Intézet egész története erről szól. A fiatalok központi fogalma a karrier, az egyéni szakmai előmenetel. Külön intézmények foglalkoznak karrierépítéssel. És ez biztosan jogos. Az egyik hónapban politológusként, a másik évben szociológusként, megint máskor trénerként jelenik meg valaki. És ehhez minden szakképzettséget is megszerez, vagy itthon, vagy más egyetemeken. Csak egy dolog hiányzik, a hazai szakirodalom ismerete. Ma, ha bejön egy fiatal kutató az intézetünkbe, úgy kezel bennünket, mint tudásforrást. És csodálkozik, ha valamit nem talál meg. A mi fiatal munkatársainkkal is nagyon nehéz volt megértetnünk, hogy itt nem egy kész kiszolgáló intézményről van szó, hanem intézményépítésről. Ez nem egy nagy múltra visszatekintő Egyetemi Könyvtár, hanem egy olyan könyvtár, amelyet közösen alakítunk és fejlesztünk. Hosszú időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a fiatal munkatársaink minden fontos könyvből kettőt vegyenek meg külföldön, vagy azt az egyet a könyvtárnak vegyék, mert ott ők és sokan mások is használhatják azt.

Most fiataloknak címzett ösztöndíjprogrammal kísérletezünk, ami iránt nagy az érdeklődés.

Igyekszünk sok fiatallal együttműködni, a kérdezőbiztosaink egyetemisták, főleg a Selye János Egyetemről. Számunkra a fiatal kutató az, aki hajlandó éveket szentelni egy tutor mellett arra, hogy szakmailag megfelelő hátteret szerezzen, és részt vegyen egy olyan intézmény építésében, amely újabb és

újabb kutatóknak jelenthet majd hasonló szakmai háttérrel, miközben természetesen megszerzi a megfelelő szakmai fokozatokat és komoly tudományos eredményeket ér el.

R: – *Vajon benneteket mennyire tudott integrálni a magyarországi tudománypolitika, tudmány szervezés?*

TK: – Két részre kell bontani a választ. Az egyik az, hogy nem szeretnénk, ha projekt- vagy bémunkafüggő lenne az intézet. Folyamatos stabil működést szeretnénk megteremteni. Csak akkor válogathatunk a munkákban, ha van stabil háttérünk. Az olyan kutató, aki több évtizedes tapasztalattal rendelkezik, felvállalhat-e kérdezőbiztosi feladatokat? Nem megalázó ez? Ez komoly feszültségeket okozott az intézményen belül is. Mégis folyamatosan rákényszerülünk az ilyen munkákra. Nagy pazarlása ez a szellemi erőforrásoknak. Zavar mindenkit. Itt Budapest-függő viszonyokról van szó.

A másik dolog, hogy általában Kárpát-medencei kutatásokba kell bekapcsolódjon az intézet, ami jó és fontos is. Az ilyen demokratikusnak tűnő programokban azt mondja a partner, mindegy ki az, hogy van egy Kárpát-medencei kutatás, és ti fogjátok csinálni a szlovákiai részét. Erre vonatkozólag megkapjátok a teljes kutatási anyagot, és azt csináltok vele, amit akartok, úgy dolgozzátok föl, részt vehettek az összegzésben. Ezt teljesen korrekt viszonyként értékeli Budapesten. Számunkra azonban nem teljesen az. A következők miatt. A kutatásnak a koordinációja Budapesten történik. Általában egy Kárpát-medencei kutatás 5–6 partnert jelent, de főleg a budapesti partnernek a szándékait tükrözi. Következésképpen mi hiába kérdezzük le Szlovákiát, hiába kapjuk meg a szlovákiai adatokat, azt a kérdőívet nem mi állítottuk össze, nem a mi szándékainkat, nem a mi értékeinket, nem a mi kutatási céljainkat tükrözi. Következésképpen nagyon keveset tudunk belőle hasznosítani. Ez a probléma mindig megjelent eddig.

Értem ezeket a pesti szempontokat, de nekünk a javaslatunk egészen más lenne. Sok nyugat-európai, nemzetközi programban részt vettünk az elmúlt időszakban, és ott például föl sem merült, hogy Londonból fogják koordinálni a kutatást. Vagy akármilyen programot. Tehát a mi elképzelésünk az lenne, hogy egy ifjúságkutatás, vagy egy kulturális kataszter esetében mi föl vállaljuk a civil szférát, vagy a vállalkozói témákat, amiben a mi szakembereink otthon vannak. És akkor Somorjáról lenne koordinálva a kutatásnak ez a része. Egy másik része Kolozsvárról, vagy Csíkszeredáról, vagy éppen Budapestről. Tehát ne legyen egy központ a Kárpát-medencében, hanem több központból történjen a koordinálás, mint ahogy a legtöbb nyugat-európai pályázatban, programban működik.

R: – *Ilyen helyzetben azonban mindig felmerül az összehasonlíthatóság kérdése.*

TK: – Az összehasonlíthatóság nem vész el, hiszen kooperálunk, mindent közösen csinálunk. Csak az egyes részeknek nem csupán budapesti felelősei vannak. Ez azt jelenti, hogy mi szervezzük meg a csapatot, a szakmai megbeszéléseket, részt veszünk a közös megbeszéléseken, összegzéseken. És a szakmai felelősség is a miénk.

R: – *Szerinted ez miért talál elutasításra Budapesten?*

TK: – Nem tudom. De nem is elutasításra talál, még nem találták fel. Valószínűleg anyagi vonzatai lehetnek, meg szakmai félelmek is közrejátszhatnak. Nem érzik úgy, hogy képesek vagyunk rá. Pedig ha nem osztják le ránk a feladatot, akkor nem is lesz alkalmunk megtanulni. Hibák történhetnek, a kudarcokat meg kell élni. Azt szoktam erre mondani, hogy Pesten is láttam már villamost elromolni.

R: – *A Ti oldalatokról nézve, miként lehetne hatékonyabbá tenni a tudományos kutatások magyarországi támogatását?*

TK: – Ahhoz először a jelenlegi helyzetet kell alaposan elemezni. Erre most nincs sem tér, sem idő. Egyébként készül egy felmérés a kutatási és fejlesztési támogatások hatékonyságáról. Ennek az eredménye kiindulópont lehet a jövőben.

Ami látható, hogy a támogatásoknak hosszútávon kell eredményesnek lenniük. Minden támogatás befektetés is egyben. Jelenleg a támogatások rendszere nagyon felaprózódott. Ennek megvannak az előnyei, mindenki eséllyel indulhat egy ösztöndíj vagy adomány elnyeréséért, de számos árnyoldala is van: nem csatornázódnak be az eredmények. A pályázatot kiíró intézmény, ahova be kell érkeznie az eredménynek, nem tudományos, hanem adományozó intézmény. Itt még a kötelezően beszolgáltatott publikációk, kéziratok sorsa is bizonytalan. És sorolhatnám.

Közvetítő, megfelelő szakmai felkészültséggel rendelkező intézmények-re lenne szükség (esetleg többre is, hogy ne legyen centralizált a rendszer), amelyek a pályázataikon keresztül, de a maguk hosszú távú programjaik mentén hasznosítanák az adományokat és a kutatási eredményeket is. Amolyan bázis kutatóintézményekre gondolok. Ezeket akkreditáltatni lehetne, megfelelő kritériumrendszer kialakításával kiválasztani. Van egy csúnya szó: a reg-ranting, nos, ezek olyasfajta újraelosztó intézmények lennének, ahol az eredmények többszörösen hasznosulhatnak, hiszen a könyvtárban, kéziratárban mindenki számára elérhetőek lennének. De maguk a kutatások is egy kontextusban jönnének létre, egymást kiegészítve és erősítve. Ehhez azonban jól működő intézmények is kellenek, amelyek menedzselni és

adminisztrálni tudják ezeket a programokat, és főleg hasznosítani az eredményeket. A folyamatos intézménytámogatás nagyon fontos, kiszámítható kutatói pályákat jelent, és tervezhető eredményeket. Nekünk is az a legfőbb gondunk, hogy a munkatársainkat az egyes projektekbe kell behelyezni, és ezzel legfeljebb egy, jó esetben másfél éves perspektívát tudunk számukra garantálni. Ez nem elég, egy kutatómunkához megfelelő környezet és biztos egzisztenciális feltételek kellene. Több évre. Megint egy csúnya kifejezéssel élve: normatív támogatásra is szükség van, ami kiszámítható, amivel kalkulálni lehet.

R: – *Felvetődik a kérdés: lehet-e ilyen feltételek között ellenőrizni a teljesítést? A normatív támogatásoknál mindig az az elvárás, hogy legyen valamiféle teljesítés. Ha pedig a teljesítést kérjük számon, akkor állandósulhat a bérmunka. A kettő között lehet egyáltalán egyensúlyt teremteni?*

TK: – A támogatást csak kutatói bérekre szabadna fordítani, megpályázott ösztöndíjak formájában. Tehát nem az intézmény eltartására. Az intézmény tartsa el önmagát. Az intézményben is létre lehet hozni egy kuratóriumot, amelyik kimondottan a felhasználást fogja koordinálni, illetve a kutatási terveket fogja megszabni.

Van egy olyan lehetősége is a normatív támogatás hatékonnyá tételének, amikor annyi támogatást kap az intézmény, amennyit pályázatok, egyéb munkák kapcsán már biztosított. Tehát megduplázzuk a bevételeit. Igazatok van abban, hogy a normatív támogatás kényelmessé teszi az intézményt, minek törje magát, ha mindig biztosan megkapja a pénzét. A dupla vagy semmi megoldás ösztönzi az önfenntartást, ugyanakkor megsokszorozza és stabilizálja a lehetőségeket.

És mindig a produkció a fontos, a kimenet, az eredmények. Egy folyamatosan bővülő könyvtár, levéltár, munkatársi kör, kapcsolatrendszer, és persze a publikációk. Én a publikáción kívül semmi másban nem látom mérhetőnek vagy maradandónak a kutatási eredményeket. Egy tanulmány, egy önálló kötet, monográfia, kézzel fogható valami, az könyvtárat, további kutatásokat is jelent. Minden más elfelejtődik. Öt év múlva senki sem fog tudni semmit arról a nagyszerűen végrehajtott programról, amelybe 50 kérdezőbiztos, több kutató és adminisztratív személy kapcsolódott be. Az élmény szintjén persze fontos a résztvevők számára, hiszen sikeres volt, de ami megmarad belőle, az csak a könyvespolcon keresendő.

R: – *Programjaitokat, kiadványaitok közül szerinted melyeket voltak a legfontosabbaknak az utóbbi három évben?*

TK: – Sok ilyen van. Nagyon fontosnak tartom, hogy a kezdetektől könyvsorozatokat adunk ki, ami szisztematikus munkát követel meg mindenkitől, és követhetővé teszi az eredményeket. Az egyik legfontosabb kiadványunk Liszka József *A szlovákiai magyarok néprajza* c. monográfiája. Közel négy éves munkája fekszik benne az intézetnek, a szerzőnek pedig két évtizedes. Azért is fontos ez a kiadvány, mert egy éven belül szlovákul és németül is sikerült megjelentetnünk. Ilyenre a szlovákiai magyar könyvkiadásban még nem volt példa. Nagyon fontos volt a könyvtár törzsszállománya kataszterének megjelentetése könyv formájában és az interneten. Minden kutató előre tájékozódhat, hogy mit kereshet nálunk. Hasonlóan fontosnak tartom a településszintű internetes adatbázis kialakítását, ez ma már elérhető mindenki számára. 2880 település adatait dolgozzuk fel fokozatosan. Eredmény a *Fórum Társadalomtudományi Szemle* öt évfolyama is, mert az induláskor sokan egy évet sem adtak neki. A legfontosabb azonban az intézmény léte, az itt zajló folyamatos munka.

R: – *Vannak kudarcaitok vagy megfélemlt kutatásaitok?*

TK: – Egy nagy kudarcunk van a sok-sok kicsi között: szlovák–magyar történelemkönyv. Mindenkinek nagyon tetszett, államközi megállapodások születtek róla, ennek ellenére évek óta húzódik a létrejötte. Már három évvel ezelőtt meg kellett volna jelennie. Talán jövőre elkészülhet.

R: – *1996-tól kezdve nem túl sok publikációd született, mert menedzser szerepbe belekényszerültél. Te nem szorongsz attól, hogy publikációk sorozata helyett szervező munkát végzel?*

TK: – Igyekszem publikálni, most a civil szektorral, az intézményesüléssel, ennek fontosságával, az „intézményi léttel” foglalkozom, és ezt szeretném folytatni. De a menedzseri lét már nem zavar. Ezzel lelkileg nem foglalkozom, mert van egy megragadó példám, amely valahol igazol és megerősít: amikor Végh Laci megkapta a Márai Alapítványtól a Nyitott Európáért Díjat, Liszka József méltatta őt. Azt mondta róla, hogy életében nem írt egyetlen könyvet sem, de minden könyvben benne van. És minden könyvben meg kellene említeni a nevét, valahogy így: ennek a könyvnek az alapanyagát Végh László hozta az asztalomra a Bibliotheca Hungaricában, és abból csináltam ezt a munkát. Laci megbékélt ezzel a helyzettel. Morog a kutatókra, morog a sok-sok könyvre, csinálja a dolgát, miközben körülötte 8-10 ember írja a könyveit. A menedzseri tevékenység is valami ilyesmi, csak ezt a könyvekben is ritkábban emlegetik, de talán ettől szép.

R: – *Köszönjük a beszélgetést!*